

פרגמטיות מול ערכי נצח

הרב מנשה שמרלובסקי

בפרשתנו, פרשת מקץ, מסופר שיוסף בא בהצעה לאחים: "אם כנים אתם אחיכם אחד יאסר בבית משמרכם ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם. ואת אחיכם הקטן תביאו אלי ויאמנו דבריכם ולא תמותו, ויעשו כן". מה כוונת התורה באמרה "ויעשו כן"? מה בדיוק הם עשו?

בהמשך מובא: "ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על כך באה אלינו הצרה הזאת. ויען ראובן אותם לאמור הלא אמרתי אליכם לאמור אל תחטאו בילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נדרש". יוסף, ששומע דבריהם, סב מעליהם ובוכה, ואחרי כן חוזר ולוקח מעמם את שמעון ואוסר אותו לעיניהם והם הולכים ושבים לארץ כנען. נחזור ונשאל למה כוונת התורה באמרה "ויעשו כן", הרי מי שלוקח את שמעון הוא יוסף, ולא האחים מוסרים אותו אליו?

עומד על כך הנצי"ב בפירושו, וזה לשונו: "לא נתבאר מה עשו בזה ופשוט (פשט הכתוב) שהכינו עצמם לכך לבחור אחד מהם, אבל להלן מבואר שיוסף לקח מהם את שמעון, וא"כ מה עשו?" וממשיך הנצי"ב: "אבל העניין שבאמת לא היו רשאים לבחור אחד וכדתנן בתרומות פ"ח ז'כן נשים וכו', והביא הר"ש (בפירושו למשנה שם) ברייתא בירושלמי: סיעת בני אדם שמהלכין בדרך ופגע בהם כותי, וא"ל תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו ואם לא נהרוג את כולכם, כולם יהרגו ואל ימסרו לו נפש אחת מישראל. ייחד להם אחד כגון שבע בן בכרי ימסרו להם ואל יהרגו כולם". מפרש הנצי"ב: "זהונו באופן שבסיבה שלו נעשה כך, כמו שבע בן בכרי". מפרש הנצי"ב שכך פירושם של הכתובים: שהתחילו להתעסק בזה לברר את מי למסור, ששבי כולוה איתנהו ביה, והוא כמסירה להריגה, ולכן התחילו מי האשם בצרה שנקלעו לתוכה. "ויאמרו איש אל אחיו" הם שמעון ולוי, שתלו בעצמם את האשמה שהם לבדם התאכזרו ליוסף והקשיחו את לבם שלא לשמוע לתחנוניו. ועל כך משיב ראובן שאין זה נכון אלא כולם אשמים, שאשמתם איננה רק במה שהקשיחו את לבם לתחנוניו, אלא בעצם ההחלטה על המכירה, בכך שלא התחשבו שיוסף הוא ילד, ואינו מדבר מתוך רוע, אלא מעשה ילדות הוא. ולכך אין למסור את שמעון או לוי כיון שכולם אשמים במכירה. ולכן כתוב "וישב אליהם וידבר אליהם" , אך הם לא עונים לו ולא מוכנים למסור לו אחד מהם. ולכן נאלץ יוסף לקחת בעצמו את שמעון. עד כאן פירושו של הנצי"ב.

יש להעיר שהנצי"ב הביא רק את הדעה הראשונה שבירושלמי, והיא דעת ריש לקיש שגם אם יחדוהו מוסרים להם, בתנאי שהוא חייב מיתה כשבע בן בכרי. אך הר"ש מביא גם את דעת רבי יוחנן שבירושלמי, שאומר שמוסרים ביחדוהו אע"פ שאינו חייב מיתה. ומהר"ש נראה שפסק דווקא כרבי יוחנן, שכן מול דין המשנה בתרומות על נוכרים שאמרו תנו לנו אחת ונטמאה ואם לא אנו מטמאים את כולכם, יטמאו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל,

כותב הר"ש: "בירושלמי מוכח דאם יחדו להם אחת מוסרים" ואחרי כן הוא מביא את הירושלמי דלעיל (אמנם אין זו משנת חסידים כפי שעולה מהסיפור שמובא בהמשך הירושלמי ומביאו הר"ש שם).

פסק זה של הר"ש מתאים בפשטות למה שעולה מן הבבלי, סנהדרין פרק שמיני, מהסוגיה שעוסקת בדין יהרג ובל יעבור.

על דין שפיכות דמים נאמר בגמרא "רוצח גופיה מנא לן?" (מנין שקיים בו דין יהרג ואל יעבור, וממנו למדנו בהיקש לגילוי עריות) סברא הוא דהוא דאתא לקמיה דרבה (רבא) ואמר ליה: אמר לי מרי דוראי זיל קטליה לפלניא, ואי לא קטלינא לך. אמר ליה לקטולך ולא תקטול, מי יימר דדמא דידך סומק טפי דילמא דמא דהוא גברא סומק טפי". ומפרש רש"י: "מי יודע שיהא חביב ונאה ליוצרך יותר מדם חברך הלכך אין כאן לומר וחי בהם ולא שימות בהם שלא התיר הכתוב אלא משום חביבות נפשם של ישראל, וכאן שיש אבוד נפש חבירו לא ניתן דבר המלך לדחות שצוה על הרציחה". לפי סברא זו, מסתבר לומר שדין זה קיים דווקא כאשר הברירה היא או הוא או חבירו, ואפילו ביחיד מול רבים, אך כאשר ממילא יהרג חבירו ותאבד נפשו יחזור דין וחי בהם שינצל לפחות הוא.

וכן כותב הכ"מ על הרמב"ם יסודי התורה פ"ה, ה"ז שפסק כר"ל שאפילו ביחדו ימותו כולם ולא ימסרו נפש אחת מישראל, אלא אם כן חייב מיתה כשבע בן בכרי (וגם אז לא מורים כן לכתחילה והוא על פי המסופר בירושלמי דלא הוי משנת חסידים ומפרש שמדובר שהיה חייב מיתה).

ומקשה הכ"מ: "...דהא ליכא הכא סברא דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי שהרי הוא והם נהרגים אם לא ימסרו" ועונה הכ"מ: "אפשר לומר דס"ל לר"ל שמ"ש דבש"ד סברא הוא, אינו עיקר הטעם, דקבלה הייתה בידם דש"ד יהרג ואל יעבור אלא שנתנו טעם מסברא להיכא דשייך. אבל אין ה"נ דאפילו היכא דלא שייך האי טעמא הוי דינא הכי דיהרג ואל יעבור".

לא נעמוד כאן לברר מה המקור לפסק הרמב"ם כר"ל ולא כר"י, אך נעיר מה עולה מתוך פסק זה.

יש בו משמעות, לענ"ד, להרבה מתחומי החיים. לא כל דבר נמדד לפי חשבון כדאיות של הגיון מדעי. לפי ההיגיון הפשוט היה נראה לומר, עפ"י סברת הגמ', שהרי ממילא יהרגו כולם, אם כן מדוע שלא נאמר גם כן את דין וחי בהם. אומרת ההלכה לא. יש דברים שאין להם חשבון של רווח והפסד אלא המשמעות של חיים של אדם מישראל, של האתווה הקיימת בישראל, לא מאפשרת שאחד יטול את חייו של השני או ימסרם לידי הגויים. ימותו כולם ולא ישתפו פעולה עם הרוע, עם הרצח.

ייתכן וגם בחשבון של רווח והפסד, אע"פ שבמבט קצר יש כאן הפסד, שהרי כולם ייהרגו,

במבט לטווח ארוך במשמעות הסגולית העולה מהלכה זו - האחוזה הקיימת בישראל וערך קדושת החיים, במובן שאין לנו לקחתם יש בה יותר רווח. וכן יש להתייחס בראיה זו לנושאים נוספים שעומדים על הפרק.

יש אולי להוסיף ולהביא את הגמ' בב"מ סב, א: "לכדתניא שנים שהיו מהלכים בדרך וביד אחד מהם קיתון של מים, אם שותין שניהם מתים, ואם שותה אחד מהם מגיע לישוב. דרש בן פטורא מוטב שישתו שניהם וימותו ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו. עד שבא רבי עקיבא ולימד "זחי אחיך עמך" חיך קודמים לחיי חבריך". גם כאן בפשטות נראה שדעת בן פטורא היא כפי שהבאנו לעיל, אך בצורה קיצונית יותר.

אין אנו עושים חשבון של כדאיות. כמו שאיסור לא תרצח אין בו חשבונות של כדאיות, כך גם בחובת ההצלה. כרגע מוטלת עליך החובה להציל את חבריך ולשתף אותו במים שבידך, אע"פ שכתוצאה מכך בסופו של דבר ימותו שניהם. ואילו ר"ע סובר שגם עיקרון זה יש לו גבולות, וכאן, כיון שהמים שלך ואין אתה עושה מעשה רציחה, כאן, עדיף החשבון שתינצל לפחות אתה, ולא שימותו שניהם.